Historiskt fiske i Jämtlands län

Ett outforskat område

Kristina Jonsson och Anders Hansson

Historical fishing in the County of Jämtland: An unexplored field. This article discusses the results of the project "Historical fishing in the County of Jämtland". The project aimed at inventorying fixed fish traps and other features related to fishing in four selected lakes and water courses. The fieldwork, performed in 2024, was based on information derived from interviews with local fishermen and previous observations. In lake Locknesjön, 21 fish weirs (Sw. "katsa") were documented of which three have been dendrochronologically dated to 1476 ±5 years, 1544–1839 (most likely 1574/1575) and 1724/1725. From the same lake a net sinker made of birch bark entwined around a stone have been dated to the 14th century. In lake Näkten 14 named fishing grounds were documented, as well as a marker stone for a good fishing spot, a pier for tying up netting equipment and a wooden fish trap (Sw. "vrakhus"). Remains of a similar trap was also found in the river Storbodströmmen. In one of the inlets to lake Bielnienjaevrie five stone built damming constructions were identified. As the results of the project have generated new exciting knowledge on a previously quite neglected part of local history, the ambition is to continue further research in 2026.

Inledning: projektet Historiskt fiske i Jämtlands län

Fiskets betydelse för Jämtlands län under historisk tid har endast översiktligt behandlats tidigare. Enstaka specialstudier finns, t.ex. utifrån kända fiskeplatser som Gimåns vaktfiske i Bräcke kommun eller notdragning i Indalsälven i Ragunda kommun, men

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63667
META 2026 – Historisk arkeologisk tidskrift (ISSN 2002-0406 / ISSN (Online) 2002-388X)

Downloaded by 3.41.188.32 2026-10-17 17:34:07

i stort har detta varit ett tämligen outforskat område. Som exempel kan nämnas att dokumentation av fasta fiskeanläggningar i länet, med ytterst få undantag, i princip inte fanns att tillgå när projektet som denna artikel berör inleddes 2024. Systematisk inventering efter platser med fasta fiskeanläggningar hade inte utförts tidigare, och kunskapsläget var därmed också bristfälligt.

Projektet Historiskt fiske i Jämtlands län har drivits i samarbete mellan Stiftelsen Jamtli (länsmuseet) och länsstyrelsen i Jämtlands län. Fältarbetena under 2024 utgick från intervjuer av personer med lokalkännedom om olika vattendrag och det fiske som har bedrivits i dem samt observationer gjorda av Anders Dahlén och Michael Sundberg, båda från länsstyrelsen. Dessa båda hade även genomfört intervjuerna. Detta kompletterades med arkiv- och litteraturgenomgångar. Därefter utfördes en fältinventering från land längs strandlinjer och från båt. Anläggningarna dokumenterades genom fotografering, beskrivning och inmätning med GPS (Hansson & Jonsson 2025).

Fyra vattendrag besöktes: Locknesjön och Näkten i Östersunds kommun, Storbodströmmen i Åre kom-

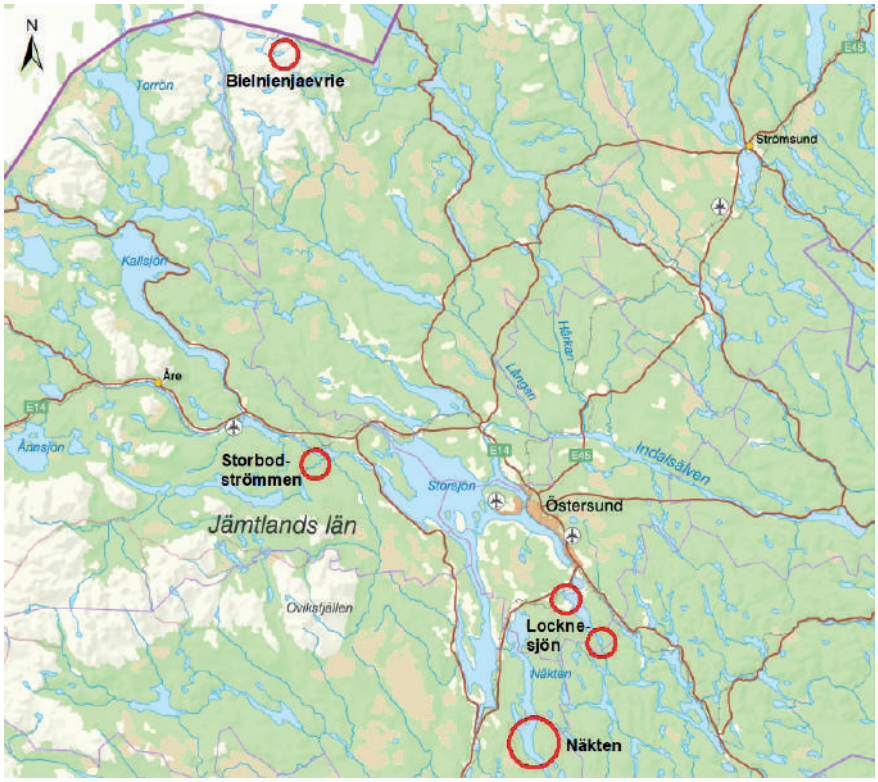

Figur 1. Platserna där företeelser relaterade till historiskt fiske har dokumenterats (röda cirklar). Underlagskarta: Topografiska webbkartan, Lantmäteriet.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63667

Downloaded by 3.41.188.32 2026-10-17 17:34:07

mun och Bielnienjaevrie i Krokoms kommun (figur 1).

De fasta fiskeanläggningarna – och ett lösfynd

De anläggningar och övriga företeelser som registrerades vid inventeringarna var av olika karaktär, deras uppbyggnad och funktion beskrivs närmare nedan. I Locknesjön dokumenterades 21 katsor och det gjordes även en registrering av ett tidigare påträffat lösfynd av ett nätsänke. Tre av katsorna har daterats genom dendrokronologi (i ett av fallen i kombination med ^{14}C-analys), och nätsänket genom ^{14}C-analys. I sjön Näkten bestod registreringarna framför allt av namngivna fiskegrund (14 st), en märkessten använd vid fiske efter lekröding, en brygga använd för fastbindning av en sump för rödingfiske samt en vrakfälla för öringfiske. Rester av en vrakfälla dokumenterades även i Storbodströmmen, och vid ett av inloppen till sjön Bielnienjaevrie bestod lämningarna av fem dämmen i form av stenvallar konstruerade för att stänga av vattendraget när lekande fisk var på väg nedströms. Samtliga fiskeanläggningar har registrerats i Kulturmiljöregistret (för lämningsnummer, se Hansson & Jonsson 2025).

Katsor

En katsa är en fångstanordning byggd av stående trädelar (störar, stolpar, stockar, pinnar) anlagd från en strand ut i vattnet. Närmast stranden anläggs en risarm med grenar och kvistar som lockar fisken till sig. Utanför risarmen vidtar en ”spjälmatta” av sammanfogade träspjälor som leder fisken utåt, och som slutar i en fångstgård där fisken hamnar (figur 2). Enklare varianter utan sammanfogade spjälmattor förekommer också.

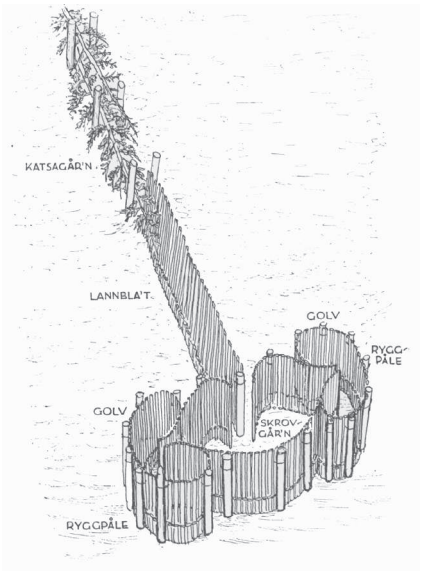

Figur 2. Illustration av hur en katsa ska uppföras. ”Katsagår’n” är den inre risarmen, ”Lannbla’t” är spjälmattan och ”Skrovgår’n” den yttre fångstgården. Ur Claesson 1937.

Hur katsorna i Locknesjön ursprungligen har varit konstruerade är svårt att avgöra, då det idag endast finns rester av dubbla eller enkla pålrader (exempel i figur 3). Ingen av de som har intervjuats i bygden hade kännedom om att katsor ska ha använts vid fiske i moderna eller äldre tider. Tre av katsorna har daterats: L2025:2458 till år 1476 ±5 år (dendrokronologi);

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63667

Downloaded by 3.41.188.32 2026-10-17 17:34:07

Figur 3. Katsa i Locknesjön (L2025:2457). Daterad till 1724/1725 och registrerad som fornlämning. Foto: Anders Hansson.

Figur 4. Fiskegrund benämnt Skrinet (L2025:2775) använt vid fiske efter lekröding. Fiskegrundet markeras av en fyrkantig sten på land. Foto: Anders Hansson.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63667

Downloaded by 3.41.188.32 2026-10-17 17:34:07

L2025:2459 till 1544–1839, mest sannolikt vinterhalvåret 1574/1575 (dendrokronologi, en kompletterande ^{14}C-analys gav resultatet 1500–1795); och L2025:2457 till vinterhalvåret 1724/1725 (dendrokronologi).

Katsor med medeltida dateringar har undersökts på andra platser i Skandinavien. De äldsta exemplen från medeltid denna artikels författare känner till – med reservation för att fler kan finnas – kommer från undersökningar i Nord- och Sør-Mesna i Sydöst-Norge. Där har katsor daterats till 1295–1415, till mitten av 1300-talet och till mellan 1600- och 1800-tal (Mjærum m.fl. 2024:27ff). Rester från en katsa påträffad i Tingstäde träsk på Gotland har daterats till 1500-talet (d'Agnan 2022:8).

Betydligt äldre fiskfällor av typen katsa är dock kända, både från neolitisk och mesolitisk tid (Hallgren 2023:30, 2023:115). Man får anta att fångstmetoden verkat i en mer eller mindre obruten tradition sedan stenålder fram till för cirka 100 år sedan.

Fiskegrund och märkessten

De namngivna fiskegrunden och märkesstenen (riktmärke) i Näkten har pekats ut av lokala fiskare och används än idag. Deras ålder är okänd, men de anses lokalt ha använts under mycket lång tid. Grunden har namn som Höken, Korven, Skrinet, Kalven, Jungfrun m.fl. Märkesstenen kallas Kua (kon).

Vrakfällor/vrakhus och brygga

Ett vrakhus består av en timrad låda med ett golv av glest lagda träslanor som släpper igenom vattnet. De har oftast anlagts i strömmande vatten för att fånga fisk på vandring nedströms. Fisken leds in mot vrakhuset med hjälp av fångstarmar uppbyggda av sten eller trä, och fastnar antingen mot en tvärliggande stock framför lådan eller inne i själva "huset" (Hesthagen & Kleiven 2016:101).

Två vrakfällor har dokumenterats i projektet. Vid Harrbäckens utlopp i Näkten ligger L2025:2744, golvet till ett vrakhus bestående av slanor i en ram (figur 5). Det andra är beläget i Storbodströmmen, och består av en 5–6 meter lång och upp till 0,4 meter hög syllstensrad delvis belägen under vatten (L2025:2456).

Figur 5. Vrakfällan vid Harrbäckens utlopp i Näkten. Foto: Anders Hansson.

Resterna av en brygga använd för fiske med sump, nu helt belägen under vat-

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63667

Downloaded by 3.41.188.32 2026-10-17 17:34:07

ten, består av träkluvor på en träram, 1,7×3 meter stor (L2025:2751).

Lämningarna har inte daterats, men även vrakhus har fått dateringar ned i medeltid i Norge. Från sjön Tesse i de norra delarna av Jotunheimen i Oppland fylke har delar från vrakhus (”sløe” på norska) daterats till mellan 1218–1405 och 1490–1659 e.Kr., och andra anläggningar av samma typ i Norge har daterats till omkring 1500-talet. Från norska skriftliga källor finns beskrivningar av vrakfiske från 1300- och 1400-talen (Wammer 2015:10; Bjørkli m.fl. 2016:25).

Stenvallar/dämmen

Vid sjön Bielnienjaevries sydöstra inlopp dokumenterades fem stenvallar byggda tvärs över en bäck. Vallarna har haft en öppning som släpper igenom fisken när den går uppströms för att leka. Öppningen har sedan täppts igen – enklast genom att man helt enkelt har ställt sig mitt i den – och när fisken vandrade nedöver har man kunnat fånga den med håv eller med händerna.

Figur 6. Stenvall L2025:2451 i Bielnienjaevrie. Foto: Anders Hansson.

Nätsänket

År 2023 påträffades ett nätsänke med ålderdomligt utseende i samband med bäckrensning vid Locknesjöns södra utlopp. Sänket består av en vidjering, 15 centimeter i diameter, omlindad av remsor med näver. I sänkets mitt finns en sten som är omlindad med näver och fastsurrad i ringen (figur 7). Näver från nätsänket ha ^{14}C-daterats till 1300-talet (1336–1395 med 55,8 % sannolikhet alt. 1289–1328 med 39,6 % sannolikhet). I skrivande stund är fyndet inlämnat för konservering.

Figur 7. Nätsänket före konservering. Foto: Anders Hansson.

Nätsänken av samma typ har påträffats på ett antal platser i Sverige, Norge och Finland. Från Jämtland finns tidigare fem kända fynd (Hansson & Jonsson 2025:26), och vid specialinventeringar kring sjön Tesse i Norge 2013–2014 påträffades 40 nätsänken varav 14 var trugfomade som det från Locknesjön. Ett av dessa, och ett likadant äldre fynd från samma

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63667

Downloaded by 3.41.188.32 2026-10-17 17:34:07

plats har ^{14}C-daterats till yngre järnålder (Wammer 2015:8, 24ff).

Elling Utvik Wammer har utifrån materialet från Tesse gjort en typindelning av trugformade nätsänken i fem typer, där det i denna artikel aktuella sänket faller inom Typ 3. I det norska materialet är sänkena av Typ 3 daterade till övergången vikingatid/medeltid. De äldre fynden från Jämtland har av Wammer typbestämts till Typ 3, Typ 5 (tidig medeltid) samt en typ som inte ingår i det norska materialet (Wammer 2016:266ff).

Diskussion

De fasta fiskeanläggningar som har dokumenterats kan indelas i typerna katsa, vrakhus och dämme samt en brygga. Dateringarna av katsorna i Locknesjön gav spännande resultat då de visade sig vara från 1400-, 1500- och 1700-talen. De är med andra ord fornlämningar, och resultaten öppnar för att många anläggningar av denna typ i våra vattendrag kan ha en betydligt högre ålder än vad man tidigare har kunnat tro och att ytterligare inventeringar och dateringar är nödvändiga. Katsor har förvisso anlagts in i modern tid (jfr ovan om beskrivningen av hur man slår en katsa från 1930-talet), men i de intervjuer som har gjorts med äldre personer i dagens lokalbefolkning finns inga minnen kvar av sådana bruk. Ser man till äldre intervjumaterial från 1950- till 70-talen i Östersunds Museums Etnologiska Arkiv (ÖMEA) i Jamtlis arkiv finns sporadiska uppgifter om fast fiske, men det förefaller inte ha varit vanligt vid den tiden. En rimlig tolkning är att när bomullsnät blev mer allmänt tillgängliga ersatte de det fasta fisket och kunskapen om fast fiske försvann inom loppet av några generationer.

Intervjuerna med påföljande inventering i Näkten har dock genererat uppgifter om ett antal namngivna platser och markörer som fortfarande är kända i folkmun. De markerar platser i sjön med lekgrund för röding där fisket har varit särskilt bra. Den genomgång av Ortnamnsregistret som har gjorts inom projektet får ses som ett inledande översiktligt försök som kan ligga till grund för ytterligare mer genomgående studier. Genomgången fokuserade inte på de vattendrag som har inventerats, utan inriktades på att utifrån sökord som kan kopplas till katsor identifiera platsnamn. Den resulterade i 23 träffar, med namn som Katisa, Kattisan, Kattisnäset, Kattisviken, Kattistjärnen, Katt-tjärnen m.fl. Ytterligare liknande namn som indikerar fast fiske har lokaliserats, t ex namn innehållande ordet ”verk”, enligt Svenska Akademiens ordbok i betydelsen ”fångstredskap för fisk bestående av två från land eller brygga i vattnet utgående armar av nedslagna pålar eller nedstuckna grenar kvistar o. d. vanl. Inneslutande mjärde eller ryssja”. Betydelsen belagd i skrift 1544. En plats med rester efter en katsa samt fyndplats för stockbåt har även lokaliserats (L1947:408) vid en

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63667

Downloaded by 3.41.188.32 2026-10-17 17:34:07

mindre tjärn. Vid en tidigare genomgång, 1994, daterades åtta stockbåtar i Jamtlis samlingar vilket gav dateringar från 1400-tal till 1700-tal (Jlm inv nr 112, 1648, 1858, 12294, 14220, 14289, 14438, 16915. ST 13767-13774). Kopplingen stockbåtar och fast fiske är något som kommer undersökas vidare.

Avslutning: vidare arbeten

Med kunskap om mängden bäckar och åar som rensats för timmerflottning och alla sjöregleringar som genomförts i länet skulle man kunna misstänka att det mesta av fasta fiskfällor är förstört. Hittills erhållna resultat från den förhållandevis begränsade insatsen under 2024 visar dock på goda förutsättningar för fortsatta inventeringar. Planen är att inrikta dessa på större geografisk spridning, dokumentera fler typer av lämningar samt datera ett urval av dessa. Förhoppningen är att kunna lyfta fiskets betydelse, i första hand, under historisk tid, som en förutsättning för överlevnad och inte som binäring till jordbruk, jakt och renskötsel.

Kristina Jonsson
1:e antikvarie i arkeologi på Jamtli
(länsmuseet i Jämtlands län)
Kristina.jonsson@jamtli.com

Anders Hansson
Arkeolog
andersarkeolog@gmail.com

Referenser

Bjørkli, B., Friis, E. K., Mjærum, A., Wammer, E. U. 2016. Prolog: Tesse – et arkeologisk Eldorado og en innfallsport til fjellfisket. *Fjellfiske i Norden. Årtusener med svømmende rikdom*, s. 15–35. Riga.

Claesson, C. 1937. ”Slå ut en katsa”. Ålderdomligt fiske i en Sörmlandssjö. *Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 1937*, s. 63–78. Stockholm.

d’Agnan, P. 2022. *Friläggning och datering av fast fiske i Tingstäde Träsk. Gotlands län och region, Tingstäde socken, Myrvälder 1:26>1, L2022:9235. Arkeologisk forskningsundersökning.* C.H.A.B Arkeologi och Byggnadsvård AB, Rapport 2022:8. Visby.

Hansson, A. & Jonsson, K. 2025. *Historiskt fiske i Jämtlands län. Rapport över ett inledande dokumentationsprojekt 2024*. Rapport – Jamtli 2025:19. ISSN 1654-2045. Östersund.

Hallgren, F. 2023. *Att utreda och undersöka arkeologiska lämningar i våtmarker.* Stiftelsen Kulturmiljövård, rapport 2023:96.

Hesthagen, T. & Kleiven, E. 2016. Fiskemåtar i fjellet i eldre tid. *Fjellfiske i Norden. Årtusener med svømmende rikdom*, s. 93–109. Riga.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63667

Downloaded by 3.41.188.32 2026-10-17 17:34:07

Mjærum, A., Kirchhefer, A. J., Friis, E. K., Grøndahl, F. A. & Gunnarsson, B. 2024. Middelalderfiske, fellefangst och fraflytting. En dendrokronologisk undersøkelse av et 1300-talls stasjonært fiskeanlegg i Nord-Mesna, Sørøst-Norge. *Fornvännen* 119, (1/2024), s. 25–44.

Wammer, E. U. 2015. *Rapport. Maritimarkeologisk undersøkelse i forbindelse med fornyelse og revisjon av konsesjon (sektoravgift) i Tesse 2014, saksnummer: 2012363*. Norsk maritimt museum – Arkeologisk rapport nr. 2015:1. Oslo.

© 2026 Författaren/författarna

Denna artikel publiceras med öppen tillgång under villkoren i Creative Commons Erkännande-licensen (CC BY 4.0), som tillåter användning, spridning och reproduktion i vilket medium som helst, förutsatt att originalverket är korrekt citerat.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63667

Downloaded by 3.41.188.32 2026-10-17 17:34:07